

עדות לקיום הדבר

א. הקדמה

בגמ' בקידושין (סו.ה.ס:) עולה, כי ישנו צורך בנוכחות עדים בשעת הקידושין, וללא נוכחות העדים הקידושין אינם חלים.¹ עדות כזאת נקראת 'עדות לקיום הדבר'. הודאת האיש והאישה אינה מספקת את הצורך בעדות, וגם אם הבעל והאישה יודו שהתקדשו, אך באירוע לא נכחו עדים, הקידושין אינם חלים. זאת, לעומת עדות בדיני ממונות, בהם תפקיד העדים הוא רק לגלות את האמת לבי"ד.²

ב. מקור הלימוד

מקור הלימוד בגמ' (שם סו.ה:) לכך שצריך עדים בקידושין הוא גזרה שווה מדיני ממונות.³ הגמ' מתקשה בכך, כיוון שבדיני ממונות אין דרישה לנוכחות עדים בשעת המעשה, וגם הודאת בעל דין על אירוע ללא נוכחות עדים מחייבת. בקידושין, כאמור לעיל, ישנה דרישה כזאת, והודאה אינה מועילה. תירוץ הגמ' לכך הוא "התם לא קא חייב לאחריני הכא קא חייב לאחריני"⁴.

- 1 הצורך בעדות לקיום הדבר בקידושין עולה בשני מקומות בגמ' (שם סו.ה):
  - א. הגמ' מביאה את הדין שאדם שאסור בקרובותיה של אישה שהודה שקידש אותה (כמו שאדם אסור בקרובותיה של אשתו) - 'שוויה לנפשיה חתיכה דאיסורא' (עין כתובות ט., כב.). נוסח ההודאה הוא "קידשתין בפני פלוני ופלוני". כלומר, אם לא נכחו עדים בקידושין, הקידושין אינם חלים, ולכן גם על ידי ההודאה לא היה נאסר בקרובותיה.
  - ב. בגמ' (שם סו.ה) יש מחלוקת לגבי המקרה של "המקדש בעד אחד", האם "חוששין לקידושיו" או "אין חוששין לקידושיו". מלשון הגמ' "המקדש בעד אחד" נראה בעליל, שהמקרה אינו עוסק בעד אחד שבא והעיד על קידושי אישה, אלא על קידושין שהיו בנוכחות עד בלבד. כלומר הבעיה אינה בכך שעד אחד בלבד העיד על הקידושין, אלא בכך שעד אחד בלבד היה נוכח בשעת הקידושין. גם ע"פ הדעה ש"חוששים לקידושיו", ברור שצריך עדות לקיום הדבר בקידושין (שהרי, כאמור לעיל, ללא נוכחות עדים כלל אין הקידושין חלים), אלא שדי בעדות עד אחד. להלכה נפסק שהמקדש בעד אחד - אין חוששין לקידושיו (רמב"ם הלכות אישות ד:ו).
- 2 לקמן תובא דעת קצות החושן, לפיה אין הבדל מהותי בין עדות בדיני ממונות לבין עדות בקידושין, וההבדל הוא מעשי בלבד, בשל סיבה טכנית.
- 3 הגמ' אומרת שהלימוד הוא מן המילים "דבר דבר", והגמ' בגיטין (ז.) מסבירה שהלימוד הוא מן הפסוק "... על פי שני עדים או על פי שלשה עדים יקום דבר" (דברים י"ט:טו), העוסק בדיני ממונות, לבין הפסוק "...כי מצא בה עדות דבר" (דברים כ"ד:א), העוסק במעמדה של האישה כנשואה.
- 4 לא ברור בדיוק איזה חוב לאחריים קיים בקידושין, ויש בכך שתי שיטות:

בעקבות דברי הגמ', ישנן שלוש שיטות לגבי המקור לצורך בעדות לקיום הדבר בקידושין:

1. הרשב"א (שם סה: ד"ה "אל רב אשי") מסביר, כי ישנם שני אבות טיפוס של דיני ממונות, בעלי דינים שונים:
  - א. כאשר 'חב לאחריני' - דהיינו שבהודאתו גורם חובה לאחרים - לא ניתן להסתמך על הודאת בעל דין, ויש צורך בעדות לקיום הדבר.
  - ב. כאשר לא 'חב לאחריני' ניתן להסתמך על הודאת בעל הדין ואין צורך בעדות לקיום הדבר.

הרשב"א טוען שבדיני ממונות באופן מהותי יש צורך בעדות קיום, אלא שישנו מקרא מפורש "אשר יאמר כי הוא זה" (שמות כ"ב:ח) המלמד שניתן לסמוך על הודאת בעל דין (ב"מ ה.), במקום שלא 'חב לאחריני'⁵. אולם, כאשר ישנו היקש מדיני ממונות לדיני עריות, ההיקש יהיה למסלול בו יש 'חב לאחריני', ויהיה צורך בעדות לקיום הדבר. זאת, משום שקידושין הם כעין 'חב לאחריני', ואם כן העדות הנצרכת היא עדות לקיום הדבר.

2. קצות החושן (דמא:א) סבור, כי גם בממונות נצרכת עדות לקיום הדבר על תהליך החלת חלויות (כגון: מכירה או הקנאה), ולכן ניתן ללמוד מממונות לעריות. הקצות מבאר, כי עדות לקיום הדבר פירושה צורך בפוטנציאל בירור עתידי של האירוע⁶. הודאת בעל דין היא בירור בר סמכא בדיני ממונות, ועל כן יש אפשרות לבירור עתידי של האירוע, ונוכחות בעל הדין באירוע מהווה עדות לקיום הדבר. אולם, על פי שיטת הקצות יוצא, שאם שליח - שהודאתו בעתיד לא תחשב הודאת בעל דין - ביצע מכר, אז אין עדות לקיום הדבר, ויהיה צורך בעדים כדי שהמכר יחול⁷. דין זה נראה תמוה, ולא מצינו שישנה דרישה כזו.

-
- א. רש"י (שם ד"ה "הכא קא חייבה לאחריני") סובר שהחוב הוא בכך "שקרובותיה נאסרו בו וקרוביו נאסרו בה".
  - ב. הרשב"א (שם ד"ה "אמר ליה"), לעומת זאת, סבור כי יש כאן רק מעין 'חב לאחריני', משום שהאישה נאסרת לכל העולם.

ישנן שלוש נקודות קשות בשיטת רש"י:

- א. קשה לראות באפשרות לקדש את אישה "זכות" של אדם. אמנם, האפשרות לקדש אישה היא אופציה הנחסמת כאשר האישה מודה שהתקדשה, אך לא כל אפשרות הפתוחה בפני אדם מוגדרת "זכות".
  - ב. לגר או לגיורת אין קרובים, ובהם לא קיים 'חב לאחריני'.
  - ג. בכל מקרה יכולה האישה לסרב לקידושין, וקשה לראות זכות או חובה ברבר שתלוי ברצון האישה.
- 5 הרשב"א מניח שאם הודאת בעל דין מועילה, אין צורך בעדות קיום. ברם, ניתן היה להבין שהודאת בעל דין מועילה רק אם יש עדים בשעת המעשה, כמו שעולה מן הגמ' לגבי 'שוויא אנפשיה'.
  - 6 הסבר זה הוא הסבר אחד אפשרי לגבי אופי עדות לקיום הדבר, ולקמן יורחב בכך.
  - 7 ברם, ייתכן שהודאת שליח נחשבת כאילו המשלח הודה (עיין שו"ת הריב"ש סימן פ"ב, קצות קכד:א), ואם כן נוכחות השליח נחשבת לעדות לקיום הדבר.

3. הרמב"ם (גירושין א:ג) סובר כי **יסוד הצורך בעדי קיום הוא מסברה**: "ואי אפשר שתהיה זו היום ערווה והבא עליה במיתת בית דין ולמחר תהיה מותרת בלא עדים, לפיכך אם נתן לה גט בינו לבינה ואפילו בעד אחד אינו גט כלל"⁸.
- סברת הרמב"ם די פשוטה, אך בגמ' המקור הוא לימוד מפסוקים, ולא סברה. ניתן להסביר את הרמב"ם בשתי דרכים:
- א. הרמב"ם הבין שעצם הצורך בעדים הוא אכן הסברה. הלימוד נצרך רק לגבי מספר העדים בלבד - שני עדים: היתה הוא אמינא שיספיק עד אחד משום ש"עד אחד נאמן באיסורין"^(גיטין ב:), והלימוד מחדש שיש צורך בשני עדים כמו בכל דיני ממונות.
- ב. הרמב"ם פיתח בעצמו את הסברה לכך שצריך עדות לקיום הדבר, בניגוד לגמ', שלמדה זאת מפסוקים. ברם, הרמב"ם נוהג לעיתים קרובות להסביר דינים ומקורות בשונה מן הגמ', כאשר אין לכך שום השלכה מעשית⁹.

ג. אופי עדות לקיום הדבר

- ניתן להציע שלושה הסברים להגדרת תפקידם המדויק של העדים בעדות לקיום הדבר:
- א. **הגברת גמירות הדעת של הצדדים**. נוכחות העדים גורמת לרצינות מצד האישה והאיש.
- ב. **הענקת חשיבות למעמד הקידושין**. מעשה קידושין הוא מעשה שחייב להיות מבוצע בפרהסיה כדי לפרסם את המעמד, ועל ידי כך להעניק לו חשיבות, ולכך נחוצים שני עדים בעת המעשה.
- ג. יש דרישה שהקידושין יהיו ברי ברור עתידי לבי"ד, ותפקיד העדים הוא להפוך את **מעשה הקידושין לדבר הראוי לבירור**. העדים רואים את המתרחש, והופכים את הקידושין למעשה בר-בירור (קצות שם).
- ישנו מכנה משותף בין שתי ההבנות הראשונות, החוצץ ביניהן ובין ההבנה השלישית: על פי שתי ההבנות הראשונות, **תפקידם המהותי של העדים בעדות לקיום הדבר חורג מעבר לתפקידם בשאר הדינים**. לעומת זאת, על פי הבנה האחרונה, חלות המעשה תלויה אמנם

8 דברי הרמב"ם מוסבים אמנם על הצורך בעדים בשעת הגירושין, ולא הקידושין, אך סברתו של הרמב"ם נכונה גם לגבי קידושין. בכל מקרה דברי הרמב"ם בעייתיים, כיוון שההסבר שלו לצורך בעדים בגירושין מחודש, וההבנה

הפשוטה היא שהצורך בעדות בגירושין נלמד מקידושין (ראה מגיד-משנה על הרמב"ם שם).

9 למשל, הגמ' ביומא (ג:) קובעת, כי כהן גדול צריך להיות נשוי לאישה אחת בלבד, והמקור לכך הוא "וכיפר בעדו ובעד ביתו" (ויקרא ט"ז:יא) - ולא בעד שתי בתיים. הרמב"ם (הלכות איסורי ביאה יז:ג), לעומת זאת, מביא כמקור לדין את הלימוד "והוא אשה בבתוליה יקח" (ויקרא כ"א:ג) - אישה אחת ולא שתיים.

בנוכחות העדים, אך תפקידם המהותי של העדים בעדות לקיום הדבר זהה לתפקידם הרגיל של העדים - בירור המעשה.

השלכות לאופי העדות

1. בגמ' (קידושין מג.) ישנה מחלוקת האם שליח לקידושי אישה יכול לתפקד גם כעד בקידושין. השליח אמנם מבצע בפועל את מעשה הקידושין, אך אין הוא מושפע מתוצאותיו, ולכן אין הוא מוגדר 'נוגע בעדות' שפסול להעיד. לכן, על פי הגישה שתפקיד העדים הוא ליצור אפשרות לבירור, אין סיבה שהשליח לא יוכל לתפקד כעד¹⁰. ברם, על פי הגישות לפיהן מטרת העדים היא להגביר את גמירות הדעת של הצדדים או להעניק חשיבות למעמד הקידושין, ברור שקיים צורך בכך שיהיו אנשים נוספים מלבד האישה המתקדשת והגבר המקדש. על כן, מובן כי לשיטות אלו שליח לא יוכל לתפקד כעד.

2. מודעות להימצאות העדים בקידושין. בגמ' (קידושין מג.) עולה כי אין צורך בייחוד עדים (מינוי עדים ספציפיים על ידי בקשה מפורשת) לקידושין. ברם, הריטב"א (שם ד"ה "איתמר") טוען שבמקרה בו האישה לא ידעה על הימצאותם של העדים, הקידושין אינם חלים, כיוון שבמקרה כזה "לא חשיבא עדות דבר". נראה מן הריטב"א, שגם אם אין צורך לייחד עדים לקידושין, יש צורך שהמקדש והמתקדשת ידעו על קיומם של העדים בשעת הקידושין¹¹. על פי הגישות לפיהן תפקידם של העדים בעדות לקיום הדבר חורג מעבר לתפקידם הרגיל של העדים (ההבנה הראשונה והשנייה לעיל), ניתן להבין את דברי הריטב"א. על פי הגישה לפיה תפקיד העדים בפועל זהה לתפקיד הרגיל של העדים (ההבנה השלישית לעיל), קשה להבין את דברי הריטב"א. הרשב"א (שם ד"ה "אי הכי") פוסל קידושין במקרה בו האישה לא ידעה על הימצאותם של העדים, אך לא מסיבה מהותית, כשיטת הריטב"א, אלא מסיבה צדדית בלבד - האישה יכולה לומר "משטה אני כך". כלומר, לדעת הרשב"א העדים אינם מהווים חלק ממעשה הקידושין.

3. פסולי עדות מדרבנן. בעל ספר העיטור (אות ק' - קידושין, עח.) פוסל מדאורייתא קידושין שנעשו בפני פסולי עדות מדרבנן. על פי הגישה הסוברת כי העדים נצרכים כדי לספק אפשרות בירור עתידית לבית דין, מובנים הדברים: בית דין לא יקבל את

10 הגמ' מנמקת את השיטה שאינה מאפשרת לשליח להעיד בכך ש"שלוחו של אדם כמותו" (לנושא זה מוקדש השיעור העוסק בשליחות). ברם, לאחר מעשה הקידושין פג תפקודו של השליח כשליח, ואין הוא קשור יותר לאירוע, ולכן נימוק זה אינו מספיק בכדי למנוע מן השליח מלהעיד על הקידושין לאחר מכן.

11 ואכן, האבני מילואים (פב: ת) מסיק מן הריטב"א, שהמקדש והמתקדשת צריכים לכוון להתקדש בפני עדים.

עדותם בכל מקרה, שהרי הם פסולי עדות, ולכן לא היה כלל פוטנציאל לבירור. על פי שאר הגישות, קשה לכלכל את דברי בעל העיטור¹².

4. **עדות בגירושין**. ישנה מחלוקת בין רבי מאיר לבין רבי אליעזר בנוגע לעדות על גירושין: ר"מ סובר "עדי חתימה כרתי" - העדות הנצרכת היא חתימת העדים על שטר הגירושין, ואילו ר"א סובר ש"עדי מסירה כרתי" - העדות הנצרכת היא נוכחות העדים בשעת גירוש האשה (גיטין כא:)¹³. ישנם שני הסברים לשאלה כיצד יש עדות לקיום הדבר - לדעת ר"מ - כאשר העדים אינם נוכחים בשעת הגירושין:

א. הר"ן (גיטין מח. בדפי הרי"ף ד"ה "ומעתה מה שמודה") מסביר כי ניתן לברר את מעשה הגירושין על ידי העדות החתומה בשטר, בדיוק כמו שניתן לברר את כל המעשים החלים על ידי שטר.

ב. ר"ת (גיטין ד. תוס' ד"ה "דקיימא") סובר שאף לדעת רבי מאיר יש צורך בעדים בשעת הגירושין, בנוסף לעדים החתומים בשטר הגט.

הבנתו של הר"ן היא כהבנה לפיה תפקיד העדים הוא לספק אפשרות לבירור - גם העדים החתומים בשטר ממלאים תפקיד זה, שהרי ניתן לברר את מעשה הגירושין על ידי השטר. ואכן, הקצות (ס) מביא את דברי הר"ן כהוכחה לשיטתו. ר"ת הבין, ככל הנראה, שתפקיד העדים הוא ליצור גמירות דעת או פרהסיא של המעמד, ולכן עדי חתימה לבדם אינם מספקים את הצורך בעדות לקיום הדבר¹⁴.

5. **השוואת עדות לקיום הדבר לעדות בדיני ממונות**. בדיני ממונות ניתן לצרף עדויות על אירועים שונים, כך שבסופו יש דבר יש שני עדים על חיוב ממוני (סנהדרין ל.ל., רמב"ם הלכות עדות ד:ג). למשל, עד שמעיד שביום שלישי אדם לווה כסף, ועד אחר שמעיד שביום רביעי אותו אדם לווה כסף, מצטרפים לחייב את אותו אדם ממון. לגבי עדות לקיום הדבר, התוספת במסכת גיטין (ה:ה) קובעת שעד אחד שמעיד על ייחוד בבוקר, ואחד שמעיד על ייחוד בערב, אינם מצטרפים לעדות קידושי אישה. על פי ההבנה שתפקיד העדים הוא ליצור בירור עתידי בלבד נראה שעדות כזו תהיה

12 על פי הגישה לפיה העדים נצרכים כדי להגביר את גמירות הדעת של האיש והאישה, ניתן לומר אולי שאם האישה והאישה ידעו שהעדים פסולים מדרבנן, ובפועל בית דין לא יקבל את עדותם, לא הייתה להם גמירות דעת. ברם, בעל העיטור פוסל קידושין שנעשו בפני פסולי עדות דרבנן גם כאשר האיש והאישה לא ידעו שהם פסולים כלל. על פי הגישה לפיה תפקיד העדים הוא להעניק חשיבות למעמד הקידושין, ניתן אולי לטעון שדרישת התורה היא לחשיבות התלויה במציאות, ואם בפועל העדים אינם עדים חשובים, שהרי הם פסולים, אין חשיבות למעמד הקידושין, גם אם מקור הפסול של העדים הוא מדרבנן ולא מדאורייתא.

13 גם בשיטת רבי אליעזר, יש שהסבירו (רי"ף גיטין מז: בדפי הרי"ף) שהוא מכשיר שטר אף כשיש רק עדי חתימה.

14 דיון נרחב בשיטות ר"א ור"מ, ובהסבר המושגים "עדי מסירה כרתי" ו"עדי חתימה כרתי" מופיע בשיעור "עדות בגירושין".

כשירה, כשם שבדיני ממונות עדות זו כשירה, שהרי ניתן לברר על פיה. על פי ההבנות האחרות ניתן לומר שעדות כזו תפסל, כיוון שעדים כאלו לא יוצרים פרהסיא או גמירות דעת. ברם, הר"ן (גיטין לה: בדפי הר"ף ד"ה "ולא") כותב שאין זו עדות קבילה לקידושין, משום שיש השלכה לדיני נפשות בעדות על קידושין או גירושין (שהרי מי שבא על אישה לאחר שהתקדשה נענש במיתת בית דין, ומי שבא על אישה לאחר שהתגרשה - לא), ולכן עדות כזו פסולה, כמו שהיא פסולה בדיני נפשות (סנהדרין ל: רמב"ם שם הלכה א). כלומר, אילולא הבעיה של דיני נפשות, היה הר"ן סובר כי ניתן לקבל עדות כזו, ומכאן שהוא סובר שאין תפקיד מיוחד לעדים בקידושין מעבר לברור האירוע.

ד. הגדרת דבר שבערווה

בגמ' לא מפורש מהו בדיוק "דבר שבערווה", וניתן להעלות בכך שתי אפשרויות:

א. **מעשה של יצירת חלות הלכתית על ידי האדם, הקשור בעריות.** כך סובר ר'

חיים¹⁵ (הלכות חליצה ד: טז).

ב. **שינוי הסטטוס האישי-משפחתי.**

השלכה לשאלה זו יכולה להיות **כאשר אין צורך בדעת, אך יש שינוי סטטוס אישי.** ניתן למצוא כמה דוגמאות למקרים בהם יש שינוי סטטוס אישי אך אין צורך בדעת:

א. **נישואין.** הסטטוס האישי של האישה משתנה בנישואין מ"ארוסה" ל"נשואה", אך ייתכן שהחופה מהווה התחלת חיים משותפים עם האישה, ואין בחופה יצירת חלות הלכתית¹⁶.

ב. **ייבום.** בייבום קיים שינוי בסטטוס האישי, אך אין יצירת חלות¹⁷. התוס' (קידושין יב: ד"ה "משום פריצותא") סבורים שיש צורך בעדות לקיום הדבר בייבום, ומכאן שלדעת תוס' כל שינוי בסטטוס האישי דורש עדות לקיום הדבר, גם כאשר אין יצירת חלות¹⁸.

15 דברי ר' חיים הובאו בהרחבה בסוף השיעור שעוסק באופי הנישואין והחופה.

16 דיון בנושא זה נמצא בשיעור העוסק באופי הנישואין והחופה.

17 המשנה ביבמות (בב) קובעת כי הייבום מתבצע בכל מקרה בו היבם בא על יבמתו, גם כאשר היבם לא התכוון כלל לבצעו. מכאן, שחלות הייבום היא תוצאת לוואי של הביאה, ולא חלות הנוצרת על ידי היבם, שהרי ברור שאם החלות נוצרת על ידי היבם, יש צורך בכך שהוא יתכוון לייבם את היבמה.

18 הרחבה בכך נמצאת בשיעור העוסק ביסודות מצוות ייבום.